

KAPITTEL 14.5

VALLERMYRENE 3. EN STRANDBUNDET LOKALITET FRA OVERGANGEN TIDLIGNEOLITIKUM–MELLOMNEOLITIKUM

Gaute Reitan

C58363, Jernbanegrunn 4, 600/4, og Tillegg til 600/4, 46/1411, Porsgrunn kommune, Telemark	
Askeladden-ID	128952
Høyde over havet	23–25 m
Utgravingsleder	Gaute Reitan
Feltmannskap	4
Dagsverk i felt	12
Tidsrom for utgraving	18.6.–30.8.2012
Metode	Maskinell avtorving, maskinell sålding, manuell ettersålding i 4 mm maskevidde
Avtorvet areal	Ca. 1420 m ²
Utgravd areal	17 stk. 2 x 2 m ruter, 5 stk. ettersåldet
Flateavdekket areal	Ca. 650 m ²
Funn	232 littiske funn, 5 fragmenter av brent bein
Strukturer	–
Skjørbrent stein	–
Datering	Overgangen tidligneolitikum–mellomneolitikum

INNLEDNING

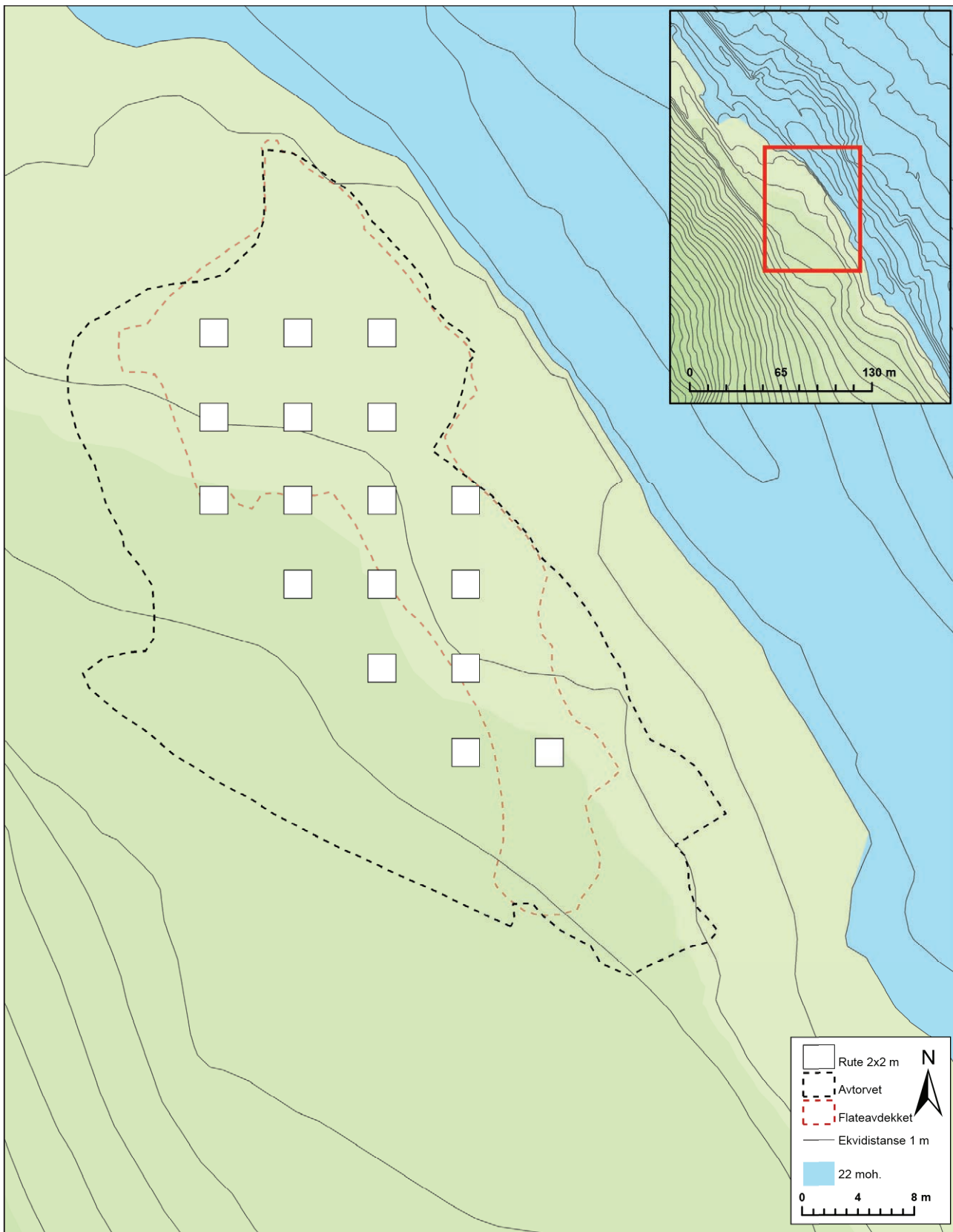
Lokaliteten Vallermyrene 3 er en lokalitet på en tidligere dyrket flate i hellende terreng. Lokaliteten ble registrert av Telemark fylkeskommune i 2009 under navnet *lokalitet 14*. På tidspunktet da fylkeskommunens registrering fant sted, gikk imidlertid strøm- og telefonledninger i lav høyde på stolper midt over lokaliteten. På grunn av dette ble den relativt store flaten registrert ved prøvestikking og uten bruk av gravemaskin til sjakting i pløyselaget (Demuth 2009:55). Ved registreringen ble det gravd 15 prøvestikk. Av disse ble det gjort funn i fire prøvestikk. Alle de funnførende prøvestikkene ble gravd på flatens nordre halvdel, og det nevnes i registreringsrapporten at funnene hovedsakelig ble gjort i pløyselaget. Det påpekes også at pløyningen ikke ser ut til å ha vært særlig dyp, og at det i alle fall på deler av lokaliteten kunne være berettiget håp om å påvise uforstyrrede boplasslag ved utgraving.

I registreringsrapporten anslås Vallermyrene 3 til å være omkring 700 m² stor. Lokaliteten ligger på 24 meters høyde over havet. Ut fra høyden over havet ble lokaliteten antatt å kunne være mellomneolittisk.

Mellomneolitikum er en fase som er relativt dårlig empirisk belagt. Videre ble lokaliteten vurdert som potensielt velbevart, da den moderne pløyningen ikke ser ut til å ha gått særlig dypt. Den relativt kalkrike undergrunnen kan dessuten gi gode bevaringsforhold for organisk materiale, eksempelvis bein i fyllmassene i eventuelle nedgravninger. Imidlertid resulterte utgravingen av Vallermyrene 3 i svært få neolittiske funn. Likevel er det grunn til å anta at funnene kan være fra seint tidligneolitikum eller første halvdel av mellomneolitikum. Det funnførende området begrenset seg til et lite område med veldrenerende sand lengst nord på flaten. Trolig representerer de innsamlede funnene et sørlig utkantområde på en lokalitet som opprinnelig har strukket seg lenger nord.

BELIGGENHET, TOPOGRAFI OG GRUNNFORHOLD

Vallermyrene 3 ligger omkring 100 m nord for Vallermyrene 2 og på nordsiden og ved foten av Bjørntvetåsen. Om lag 200 m mot sør går kanten av Norcems store kalksteinsbrudd på samme ås. Videre

Figur 14.5.1. Topografisk kart med undersøkt område på Vallermyrene 3.
Figure 14.5.1. Local topography and excavated area at Vallermyrene 3.

ligger tunet på gården Vallstad ca. 150 m øst for lokaliteten. Lokaliteten ligger på en nordvest-sør-øst-orientert, relativt stor terrasse 24 moh. Herfra stiger terrenget jevnt opp mot Bjørntvetåsen i sør. Nedenfor faller terrenget med om lag tilsvarende helling, og fra lokaliteten er det vidt utsyn over det store, oppdyrkede slettelandskapet Vallermyrene. Fra flatens sørøstlige del faller terrenget noe slakere mot sørøst. I vest er lokaliteten avgrenset av en liten bekk, men terrassen fortsetter på om lag samme høyde over havet videre mot nordvest. Flaten hvor lokaliteten ligger, er tilnærmet plan og inntil ca. 20 m bred og 60 m lang. Landskapsrommet hvor Vallermyrene 3 er påvist, er dermed omkring 1200 m², og betydelig større enn hva som anslås i registreringsrapporten. Flaten lå på undersøkelsestidspunktet inneklemt i en smal korridor mellom Østre Bjørntvedtveg i vest og jernbanelinja i øst. I forbindelse med konstruksjonen av jernbanetraseen er deler av terrassens nordlige ytterkant blitt sprengt bort, slik at terrassen – og dermed lokaliteten – opprinnelig kan ha vært noe større.

Det er tidligere blitt dyrket på denne flaten, men den skal siden ha blitt brukt som beitemark. Siden den gang har flaten grodd til noe med høyt gress, brennesle og tett nype- og bringebærkratt. Langs ytterkantene fins enkelte løv- og furutrær. Stedvis synes noe berg oppe i dagen, særlig i sør og øst. De øverste om lag 20 cm av jordlaget på stedet er blitt pløyd maskinelt. Under dette domineres undergrunnen av finkornet, siltig og bleik sand med dårlige drenerende egenskaper og tilnærmet uten innslag av stein eller grus. Lengst nord på lokaliteten forekommer et mindre område med tørrere undergrunn i form av grovere, veldrenerende og grusblandet sand.

MÅLSETTING OG PROBLEMSTILLINGER

Vallermyrene 3 ligger på en flate på 24 moh. og er med det den lavestliggende av alle Vestfoldbaneprosjektets undersøkte steinalderlokaliteter. Av prosjektets undersøkte lokaliteter er det kun jernalderlokaliteten ved Herregårdsbekken som ligger lavere (Eggen, kap. 13, dette bind). Det er få landhevingsdata for dette nivået i området, men flaten hvor Vallermyrene 3 ligger, ser ut til å ha blitt tørt land omkring 3500 f.Kr. / ca. 4700 BP (Sørensen et al., kap. 2.2, bind 1, denne serie). På bakgrunn av dette kan stedet ikke ha vært egnet for bosetting før tidligst ved overgangen tidligeolittikum–mellomneolitikum A. Dersom aktivitetene på stedet har vært strandbundne, ble det derfor vurdert som sannsynlig at lokaliteten troligst kunne dateres til første del av mellomneolittisk tid, mellom ca. 3300

og 2800 f.Kr. Av ulike årsaker er mellomneolitikum en del av steinalderen som i svært liten grad er blitt undersøkt innenfor rammene av de store forvaltningsprosjektene de siste tiårene. Følgelig er fasen i liten grad blitt belyst av undersøkelser med moderne arkeologiske metoder de siste tiårene. Videre er undergrunnen i denne delen av Telemark relativt kalkrik. Kalkholdig undergrunn gir potensielt gode bevaringsforhold for organisk materiale, eksempelvis bein i nedgravninger. På bakgrunn av disse forholdene ble det vitenskapelige potensialet ved en undersøkelse av Vallermyrene 3 vurdert som stort, til tross for at det er blitt pløyd med maskin på stedet. Lokalitetens seine kronologiske rammer ga berettiget håp om funn som kunne kaste lys over en fra tidligere dårlig empirisk belagt fase, ikke minst hva angår økonomiske forhold og etableringen av det første jordbruket.

Den innledende delen av utgravingen skulle ta rede på hvor store deler av flaten som inneholdt funnmateriale, samt gi informasjon om lokalitetens bevaringsgrad. Dersom inntrykket av et stort vitenskapelig potensial ble forsterket, skulle det særlig prioriteres å søke etter nedgravninger med bevart organisk innhold og keramikk. Et eventuelt velbevart organisk innhold i godt bevarte kontekster gir gode muligheter for C14-dateringer og kan ved riktig prøveinnsamlings- og analysestrategi gi vesentlig informasjon om eksempelvis ervervsbakgrunn. Dateringsrammene legger også til rette for å plassere funnene i henhold til store, overordnede skjemaer som omfatter ulike kulturgrupper som traktbegerkultur, gropkeramisk kultur og stridsøkskultur. For ytterligere å belyse disse problemstillingene skulle det også samles inn et representativt og typologisk daterbart gjenstandsmateriale.

UTGRAVING OG METODE

Da Vallermyrene 3 er en steinalderlokalitet i åkermark, var den ikke egnet for en konvensjonell, manuell utgraving i ruter og lag. Undersøkelsen tok derfor til med graving av 17 prøveruter på 2 x 2 m i pløyelaget. Rutene ble jevnt spredt over hele flaten for å gi informasjon om den horisontale funnspreddingen. Massene i disse 4 m² store rutene ble såldet maskinelt i en spesiell såldeskuffe på gravemaskinen (Melvold et al., kap. 2.6, bind 1, denne serie). Den maskinelle såldingen ble etterfulgt av manuell ettersålding av de samme massene fra utvalgte ruter for å framskaffe mindre redskaper og et fullere bilde av pløyelagets funnfrekvens. På bakgrunn av funnfrekvensen etter den maskinelle såldingen ble det fortløpende vurdert hvor mange av jordhaugene

Figur 14.5.2. Maskinell sålding av åkerlaget på Vallermyrene 3. Til venstre: Stein Farstadvoll ser etter funn i maskinskuffa. Til høyre: De maskinsåldede massene ligger igjen i hauger ved siden av prøverutene. Denne massen ble spadd i trillebår og fraktet til såldet, der den ble vannsåldet. Foto mot sørsørøst.

Figure 14.5.2. Sieving of plough soil at Vallermyrene 3.

som skulle ettersåldes manuelt med finere maskevidde. På Vallermyrene 3 ble massene fra 5 av de 17 maskinsåldede rutene ettersåldet manuelt. Deretter ble pløyetaget fjernet med gravemaskin for å påvise eventuelle nedgravninger.

KILDEKRITISKE FORHOLD

Flaten var kun registrert ved hjelp av prøvestikking. Det ble gjort funn av flint i 4 av til sammen 15 prøvestikk. Som følge av at strøm- og telefonledninger gikk i lav høyde over lokaliteten på tidspunktet da Telemark fylkeskommunes registrering fant sted, ble det ikke gjennomført maskinell sjakting under registreringen. Selv om de funnførende prøvestikkene ligger på flatens søndre halvdel, var det stor usikkerhet knyttet til avgrensningen av det funnførende området og til lokalitetens bevaringsgrad. Videre er de nordvestre delene av lokaliteten blitt sprengt vekk i forbindelse med anleggelse av den eksisterende jernbanetraseen. Terrassen fortsetter videre mot nordvest i om lag samme høyde over havet, men på nordsiden av en mindre bekk og utenfor det registrerte området. Muligens strekker lokaliteten seg videre i denne retningen. Endelig er det tidligere blitt pløyd maskinelt på flaten hvor Vallermyrene 3 ble undersøkt. Pløyetaget var imidlertid tynt, og det ser ikke ut til at den maskinelle pløyningen har vært intensiv på stedet. Kanskje er det pløyd maskinelt bare et fåtall ganger. Registreringsfunn i

pløyetaget avslørte like fullt at pløyningen har forstyrret funnførende lag fra steinalderen (Demuth 2009:55). Funn av betydelige mengder ballstflint og kritt-piper i pløyetaget viser dessuten at det kan ha blitt pløyd på stedet også i tidligere ny tid, slik at forstyrrelsene trolig er mer omfattende enn hva tykkelsen på pløyetaget antyder. Det foreligger få funn fra undersøkelsen av Vallermyrene 3, og det ble ikke påvist nedgravninger med organisk innhold som kan relateres til de littiske funnene. Selv om det antas at lokaliteten har vært strandbundet, er den på bakgrunn av de få funnene, mangelen på gode strandlinjedata for det aktuelle nivået og mangelen på C14-dateringer problematisk å tidfeste nøyaktig. Fem fragmenter av brente bein ble samlet inn. I alle fall ett av disse kunne vært egnet for artsbestemmelse og kunne tenkes å kaste lys over den økonomiske bakgrunnen for opphold på stedet. Imidlertid framkom alle beinfragmentene i det omrodede pløyetaget. Funnkonteksten er dermed dårlig, og relasjonen til de littiske funnene er høyst usikker. Utgravingen av den nærliggende utmarkslokaliteten Vallermyrene 1 fra seinmesolitikum tyder på at bevaringsforholdene for bein kanskje ikke er så gode som antatt i dette området. Dette kan tyde på at de relativt velbevarte beinbitene på Vallermyrene 3 er av yngre alder. Beinfragmentene ble derfor heller ikke prioritert for C14-datering.

FUNNMATERIALE, DATERING OG TOLKNING AV LOKALITETEN

Totalt er det samlet inn 232 littiske funn fra Vallermyrene 3, hvorav 230 av flint og 2 av bergkrystall. I tillegg kommer fem fragmenter av brente bein. Funnene er katalogisert under C58363. Av de totalt 230 flintfunnene er 4,3 prosent sekundært bearbeidet. 60 prosent av flinten er varmpåvirket, mens 12 prosent har cortex på deler av overflaten.

Flintkvaliteten kan beskrives som jevnt over god. En klar majoritet av flinten er av en fin, mørkegrå type. Dette kan tyde på at det innsamlede produksjonsavfallet av flint stammer fra et fåtall kjerner av samme type flint. Selv om funnene er få, foreligger enkelte stykker som kan kalles tidstypiske for visse faser i steinalderen. Blant disse er pilspissene. Den ene av dem foreligger kun som midt- og frontalparti med fin retusj langs to sidekanter som møtes i en spiss odd. Tangen i sin helhet er brukket av, men det holdes likevel som sannsynlig at denne skal tolkes som en pilspiss laget av det som morfologisk kan sies å være en lang og tykk mikroflekk. Den andre pilspissen er 3,8 cm lang, har en liten skade i odden og er laget av en kraftig flekke som er 1,6 cm i bredden. Bare den ene siden av tangen har retusj. Også tre flekkeskraperne er laget av svært kraftige og tykke flekker, som er 1,7–1,9 cm i bredden. Alle tre har steil, konveks enderetusj og den ene også retusjerte sidekanter. Både pilspissene, flekkeskraperne og den ene flekken med retusjert sidekant er tildannet med en velutviklet flekketeknikk, og plattformvinkelen ligger omkring 90°. Dette kan antyde at det på lokaliteten er blitt produsert flekker ved hjelp av sylindrisk flekketeknikk. Støtte for dette fins også i en tosidig ryggflekke. Ryggflekker tolkes gjerne som spor etter kjernepreparering i sammenheng med flekkeproduksjon (Petersen 1999:54). Noen sylindrisk flekkekerne ble imidlertid ikke funnet. To flintfunn har morfologiske trekk som tilsier en klassifisering som mikroflekk. Imidlertid er denne tykk og lite regelmessig og skal trolig tolkes som tilfeldig produksjonsavfall og ikke som et resultat av mikroflekketeknologi. Et 7,1 x 5,5 cm stort, tilnærmet rektangulært avslag er blitt retusjert langs hele den ene «langsiden» og er tolket som en stor avslagskniv, i likhet med et mindre avslag med kantretusj. Altså er eggredskaper også blitt framstilt av avslag. En regelmessig smalflekk og et fragment av bergkrystall viser at også bergkrystall har vært i bruk på stedet. Det ble derimot ikke funnet artefakter av bergart på lokaliteten, og heller ikke flint med spor etter sliping. Et kraftig brent fragment har klare formmessige likhetstrekk med en tverrpil. Det

er imidlertid problematisk å fastslå om sidekantene er retusjert, eller om stykkets fasong er et tilfeldig resultat av fragmentering etter brenning.

Ut fra høyden over havet må Vallermyrene 3 være fra neolittisk tid. Funnene fra Vallermyrene 3 rommer ikke gjenstander som lar seg datere presist på typologisk grunnlag, for eksempel keramikk, flintøkser eller typebestembare fragmenter av slike. Til tross for få funn, også av flekker og flekkeredskaper, samt mangelen på sylindriske flekkekjerner antas det at funnene på Vallermyrene 3 skriver seg fra en fase hvor den sylindriske teknikken var etablert på Østlandet. For Østlandets del er det uklart når den sylindriske teknikken tas i bruk, men serieproduksjon av flekker fra sylindriske flekkeblokker ser ikke ut til å ha funnet sted i første halvdel av tidligneoletikum (Glørstad 2004a:38, 57; Solheim 2012:111–115; Østmo 1988:130; jf. Reitan, kap. 8, dette bind). Flekkeredskapenes regelmessige preg og pilspissene gjør siste del av tidligneoletikum eller mellomneolitikum A til den mest sannsynlige datering. En slik datering av lokaliteten stemmer godt overens med strandbundne aktiviteter i en periode da sjøen sto om lag 21–22 m høyere enn dagens nivå. Det foreligger heller ingen funn som sikkert er yngre enn mellomneolitikum A, så som pilspisser av type B, C eller D. Et havnivå 22 m over dagens tilsvarer om lag 3200–3100 f.Kr. (Sørensen et al., kap. 2.2, bind 1, denne serie).

Det kan legges til at elleve av funnene framkom som løsfunn i overgangen pløyselag–undergrunn etter den maskinelle fleteavdekkingen. Alle de øvrige funnene stammer fra sålding av masser fra ruter gravd i selve pløyselaget. I pløyselaget framkom også en hel del fragmenter av kritt Piper og til dels store mengder annen flint, deriblant et antall små til mellomstore knoller. Mye av denne flinten har en rødbrun patina og er i tillegg synlig vannrullet, men ikke slått. Denne flinten er tolket som ballastflint og er sannsynligvis brakt til stedet som innslag i ballastmasser som har vært i bruk i båter og skip. Disse flintholdige jordmassene er så blitt spredt på åkeren. Slik flint forekommer hyppig i åkermark i kystnære strøk. Etter kritt Pipene å dømme kan dette ha skjedd på Vallermyrene 3 i løpet av 1700–1800-årene, og trolig med utgangspunkt i gården Tolleskogen, som har ligget der Vallermyrene 2 ble undersøkt, ca. 150 m sør for Vallermyrene 3. En opptelling etter sålding av masser fra en av de 2 x 2 m store rutene i matjorden viste mer enn 200 biter ballastflint.

Som nevnt ble funnene i hovedsak gjort på den nordre delen av den naturlig avgrensede flaten. Det lave antallet funn og flintmaterialets homogene

Hovedkategori	Antall	Delkategori/merknad	Antall
<i>Sekundærbearbeidet flint</i>			
Pilspisser	2	A1-pil	1
		A-pil(?), ubestemt undertype	1
Flekker med steil, konveks enderetusj	3	Flekkeskrapere	3
Flekker med øvrig retusj	1	Flekk med retusjert sidekant	1
Avslag med kantretusj	4	Avslagskniver	2
			2
<i>Sum, sekundærbearbeidet flint</i>	10		10
<i>Primærtillvirket flint</i>			
Flekker (> 12 mm brede)	3		3
Smalflekker (8–12 mm brede)	8		8
Mikroflekker (< 8 mm brede)	2		2
Flekk med rygg	1	Tosidig	1
Avslag	65	Flekkelignende	2
			63
Fragmenter	84		83
		«Tverrpillignende»	1
Splinter	56		56
Knoll	1	Forsøkt åpnet med enkelte avslag	1
<i>Sum, primærtillvirket flint</i>	220		220
<i>Totalsum, flint</i>	230		230
<i>Øvrige funn</i>			
Bergkrystall	2	Smalflekk	1
		Fragment	1
Brente bein	5	Ubestemte fragmenter	5
Totalsum, alle funn	237		237

Figur 14.5.3. Tabell over funn fra Vallermyrene 3.

Figure 14.5.3. Classification of finds, Vallermyrene 3.

Figur 14.5.4. Diagnostiske funn fra Vallermyrene 3. Tangepil laget av flekke (a). Bare den ene siden av tangen er retusjert. To skrapere laget av brede flekker med steil, konveks enderetusj (b–c). Foto: Ellen C. Holte, KHM.

Figure 14.5.4. Diagnostic artefacts from Vallermyrene 3. Tanged flint point (a), and scrapers made of wide flint blades (b–c).

karakter kan tolkes som spor etter ett eller få korte opphold på stedet. Imidlertid kan det innsamlende inventaret fra Vallermylene 3 også tolkes som perifere aktivitetsspor fra en større lokalitet som opprinnelig har strukket seg videre mot nordvest i fortsettelsen av flaten her. Da det ikke ble påvist nedgravninger med organisk, daterbart innhold, kan dateringen ut fra typologiske trekk og høyde over havet ikke fastslås med C14-dateringer. Det er heller ikke grunnlag for å si noe om lokalitetens kulturelle eller økonomiske tilhørighet, selv om pilspisser, skrapere og lokalitetens strandnære beliggenhet antyder et liv basert på jakt og marine ressurser.

VALLERMYRENE 3, SCARCE FINDS FROM PERIPHERAL PARTS OF A COASTAL SITE FROM THE EARLY NEOLITHIC–MIDDLE NEOLITHIC TRANSITION

Situated at 24 m.a.s.l., Vallermylene 3 is the lowest of all the Stone Age sites investigated by the Vestfoldbane project. The site was located on an approximately 1200 m² big, long and narrow terrace in a slope east of the Bjørntvetåsen hill. The investigated Vallermylene 3 is delimited by a brook in the west. However, the terrace continues at approximately the same height toward the west on the opposite side of the brook. The present railway runs along the northern outskirts of the terrace. Part of the terrace has been disturbed in connection with the construction of the railway. The terrace has been used as pasture but has formerly also been ploughed. The subsoil beneath the ploughed soil consisted of fine, silty, and poorly draining sand on the bigger part of the terrace, with a smaller area in the north with coarser, gravel-mixed, and well-draining sand.

The site was initially surveyed by digging 17 evenly spread 2 x 2 m big test squares in the plough layer with an excavator. The masses from these test

squares were sieved through a purpose-built sieve bucket (2 cm mesh width) on the excavator. Masses from a number of test squares were successively sieved manually through sieves with 4 mm mesh size. Subsequently the plough soil was removed in an area of ca. 650 m². This was done to assess the possibility of the presence of undisturbed Stone Age debris beneath the ploughed soil as well as preserved features with organic fill. No such layers or features were identified, and no further investigation of the site was conducted.

A total of 232 lithic finds were collected from the site, most of them from the north-western part of the site. Two hundred and thirty finds are of flint. A considerable amount of the flint is of a fine, dark grey type, possibly indicating that much of the collected finds stem from a restricted number of cores. The material is scarce. Yet, a few diagnostic artefacts are present, for instance two tanged arrowheads made of flint blades, scrapers made of wide and thick blades, and some blades without retouch. No finds of stone or pottery were made. The blades seem to be produced with a well-developed blade technology and probably struck from cylindrical blade cores. The technique of using cylindrical cores for producing blades seems to be introduced during the late part of the Early Neolithic in eastern Norway as there are no finds from Vallermylene 3 that can be dated to the second half of the Middle Neolithic. Although the finds are few, it is assumed that the collected finds can be typologically dated to the Early Neolithic–Middle Neolithic transition. This suits fine with the shoreline development in the area, which proves that the 24 m level became dry land approximately 3200–3000 BC.

It is possible that the concentration of finds in the well-draining sand on the northernmost part of the site represents a peripheral part of an originally bigger site that stretches further toward the northwest on the opposite side of the mentioned brook.